

2004ko poesiaren kritika

Jon KORTAZAR

1. Sonetoaren bidetik

Poesia klasikoaren mireslea dela adierazi du baten baino gehiagotan Joan Mari Irigoienek (Altza, 1948); nobelagile gisa ezagunagoa bada ere, inoiz ez du utzi alde batera poesia egitea. Joera klasikozale horren fruitu gisa eman du argitara bere liburu berria *Biziminaren sonetoak* izenburupean.

Liburuaren izenburuak pistak eman ohi baditu irakurketa gidatzeko, honetan behintzat irakurleak pista ugari ditu. Bizimina, hots, autobiografiarekin batera sentipena dago lehenik, eta generoa dator ondoren (sonetoak). Beraz, sentipenak –minak– eta sonetoak eskatzen duten arau klasikoa betetzeko ahaleginetan idatzi da liburuak. Ikusten denez, sonetoa da liburuan molde bakarra, eta ahapaldiaren arauak jarraituz osatu dira 52 poemak.

Lazarragaren eskuizkribuak ikaragarri haragotu du lehen euskal sonetoaren kronologia data. Eta, egia esateko, miresteakoak dira ahapaldi mota horrekin ausartzen direnak (Alfontso Irigoien dut go-goan, Mikel Zaratek ere egin zituen), nolabaiteko label berezia eskaintzen baitie ahapaldiak berarekin lan egiten dutenei.

Ezin da uka euskara erabiltzeko maisutasuna dela Joan Mari Irigoienek idazle ezaugarriarik berezkoena, eta hemen –*Lur bat hara-tago* legoke honen pareko– bere obrako beste edozein lanetan baino hobeto erakutsi du hori.

Nitasunaren mundu bat da hemen agertzen dena. Joera existentzialista nagusitzen da, joera ederzale batekin lotua. Lanean sar-

tzen denean, baina, sonetoak eskatzen du, batez ere euskaraz, kontzeptismora eta laburpenera jotzeko ahalegin berezia. Bost ataletan banatua (Saminarenak, Maiteminarenak, Sumendiarenak, Ameriketako koadernoak, Ederminarenak), liburuak hainbat zertzelada eskaintzen ditu. Nik uste hainbat bertso gogoangarri idatzi dituela oraingoan Joan Mari Irigoienek, eta neurriak ez dio oztoporik jartzen esan behar duena gogo argiz adierazteko. Hotza da zenbaitetan, batez ere kronika sentimentala adierazi behar duenean, hirugarren atalean, adibidez, alegoria kutsua eta irudi topikoa agertzen dituelarik, baina uste dut poetak gain erpina joa duela baten baino gehiagotan. Lizardi dator gogora testuaren zenbait alderditan –labur esana erabili behar duenean–, baina Orixe agertzen da maiz lerro artean, eta idazle handi honen aipamen ezkutuak ugariak dira liburuan. Hala ere Lizardi eta Orixe, sentimena eta araua, kontraesankorrak diruditen bidean artean, Joan Mari Irigoienek poesia senak edertasuna adierazteko ahalegin handia egin duela esan dezakegu. Klasikoa, bai, baina gogo berriz egindako ahaleginean.

2. Orbaibar/ Egia

Isil-isilean igaro zen iaz argitaraturiko liburu hau. Bila ibili nintzen baina inon aurkitu ezin, eta azkenean heldu zait eskuetara. Joxe Austin Arrieta idazle handiaren *Orbaibar* liburuak da, iaz Irun saria irabazi zuen testua.

Bere-berea den literatura mota bat egin du, lehenago ospe handiz, orain ezkutuagoan, Arrietak aspaldidanik, eta uste dut inork ez diola hizkuntzarekin eta euskarekin jolas egiteko duen bere sen aberats eta handi hori ukatuko. Testuartekotasuna izango litzateke bere bigarren ezaugarria, irakurketak ongi hausnartu ondoren erabiltzen ditu testuak, parodia gisa batzuetan, omenaldi gisa bestetan, bere lan propioetan. Kristautasunak hausnarketaren harra utzi balio bezala, joera dialektiko eta askotan angustiaz osaturiko izaera pentsakor bat izango litzateke bere hirugarren ezaugarria, pentsakizunaren obsesiotik ezin irtenik balebil bezala.

Orbaibar liburuak oso ongi adierazten ditu hiru ezaugarriok. Joxe Austin Arrietak hausnarketaren poesia egiten du, batzuetan hausnarketa bere egoera existentzialari buruzkoa da, beste batzuetan

poesiaren senari buruz, eta, maiz, poemaren diskurtsoari buruz, diskurtsoa bera aurrera jarraitzeko diskurtsoaren kiribiltzea maiz erabiltzen baitu espresio molde nagusi gisa. Esandakoa esaten denaren iturri bihurtzen du. Batzuetan metapoesia egiten duela ematen du, eta formak nagusitasuna hartzen diola mezuari, hizkera molde barroko baten agerbidean. Modernitateak bazuen estetizismoaren utopia, eta Joxe Austin Arrietaren poesiak jarraitu du bide hori.

Pablo Nerudaren etorri ezin geldituan agertuko litzateke hiru zatitan banatu den poemategiaren lehen alde. Hiru zatiok ere adierazten dute joera dialektikoa: Lehen egonaldia, Bigarren jardunaldia, hirugarren ihesaldia, hiru mugimendu desberdin, musika balitz bezala, bere poesia etorriaren adierazpen.

Eta horrela da izan ere, "Rapsodia"ren formulak aukeratu ditu idazleak bere sentipen kontrajarriei forma emateko. Kontrajarria da sentipena bai, Orbalbar inoiz itsaso izan zen bezala. Itxura, azala eta barne munduaren hausnarketaren arteko joan-etorrian mamitzen da poesia hau, eta hausnarketa horretan ez dira falta mundu ikuskera-zen zertzelada bereziak. Lizardi eta Orixe, eta Juan Mari Lekuonaren (Gandiaga ahaztu gabe, noski) ikasbideak atzean dituelarik idazten du Arrietak poesia estetizista, kiribildu eta, zenbaitetan, garratz hau.

Edizioa dela eta ohar txiki bat besterik ez, zeren hain da txikia letra, zenbait pasartetan nekeza baita irakurtzea. Mereziko luke edizio hoberik poesia molde honek.

3. Sormena

Aspaldikoak dira arteen arteko elkarrizketak, eta musikaren eta pinturaren artekoak maiz erabili izan dira. Patxi Ezkiagak Concetta Probanzaren margoei poesia eta hitza jarri dizkie, poema liburu ederra emanez. Ez dakit argitalpena asko zabaldu den, entzuna dut argitalpen pribatua izan dela. Baina inork hartzeko beta eta modua balitu, eskuratzeko gomendatuko nioke. Aspaldian ikusi dudana libururik ederrenetarikoa eman dute plazara pintoreak (Probanzak) eta poetak (Ezkiagak).

Pintura erakusketa batean agerturiko koadroei poesia egitea gauza jakina dela esango didazue. Halaxe da, bai. Baina nola egiten den da kontua. Rafael Albertik liburu ederra eman zigun argitara eta

gure artean, oker ez banago behintzat, Luis Mari Mujikak ere jarraitu zituen bide horiek.

Patxi Ezkiaga (Legorreta, 1943) nor den adierazten ez dut lerro-rik galdu behar. Poeta ezaguna, traiektoria luzekoa dugu. Egia da bere estetikak ez duela jarraitzaile handirik, baina sormen mundua sentsibilitatez ikusten duen poeta dugu, eta ez da zalantzarik hizkuntzaren erabileran poeta nagusia dugula. Sormen munduan, poesia sinbolistaren alorrean, poeta maisu dugu Ezkiaga. Zoritxarrez, sinbolismoaren orduak baxu daude gure artean. Baina propagandatik at, poeta nagusiak handiak dira eta liburu hau, aitor dezadan, Ezkiagaren birbilenetarikoa iruditu zait.

Ahotsak ez du handitasunik nahi, ikusitakoa deskribatzen du, entropia eginez, ikusitakoa beste hizkuntza batean mamituz eta garbituz; pentsakizuna eta ahotsa batera datoz, mundua –ongi egina al dago?– idealerantz bultzatuz. “Eguerdia etorri da/ eta bizitzak argi errukiorra damaio/ gure gorputzari, gure historiari” (71). Hona hemen giza bizitzaren magma gogorra ulertzeko ahalegin bizia.

Badakit (Juan Mari Lekuonak entzungo balit orain!) poesiaren zentzu bat idealarekin besarkatzen dela, eta bidea landua bada ere, hausnarketan bizi dela idealaren hatsa. Modu asko daude poesia egiteko, berezia du Ezkiagak: landua, ederra, garbia, sinboloaren besoetan mamitua, “errealitatearen eta fikzioaren arteko/zubia” erai-kirik, pinturaren hizkuntza poesia bihurturik, ikusitakoa esanaz, mundua propioa adieraziz eta deskribatuz.

Askotan margoaren ironiak ironiara darama poeta, edo hizkuntza zientifikoan lerratzeri, baina ez da zalantzarik bere begiaren zoliak agintzen duela hitza neurtzeko orduan, zentzua aurkitzeko bidean. “Bizitzak erantzuna eskatu digulako/ hitz egiten baitugu”.

4. Poesia nonahi

Dena da poesia, artea egitea edonoren esku dago, hona hemen abangoardiaren ametsetariko bat: artearen unibertsala izateko tasuna, teknikarik ez, hitza nahikoa da barnean duguna espresatzeko. Gerora, garaiak lepoa eman dionean abangoardiari, eta artearen teoria kontserbadoreagoak martxan jarri direnean, hori ez zela horrela adierazi da berriro.

Paddy Rekaldek *Bilbo dub kronikak* poema liburuan zuzen-zuzenean erantzun nahi izan dio planteamendu horri. Hiria bersortzen ari

den momentuan, beno, egia esateko hiriak ez du ezer egiten bere barnean diren interes taldeek osatzen dute sorketa hori, Rekaldek itxurako edertasuna ahaztu eta "Poesia nonahi topa daitekeela aipatu du/ baldin eta bihotzeko begiak erne badituzu". Eta Bihotzeko begiekin begiratu dio Bilbo berriari, betiko miseriak aurkitzeko asmoz.

Poesia zuzena da berea, kronika, eta narratibitatearen eta urdailera jotzera datorren ukabilkada –eta barkatu topikoa, apropos jarrita baitago– da berea. Pena, baina, ukabilkadak hartzera ohituta dagoen gizarte bati zuzentzen zaiola.

Paisajez eta jendez beteriko poesia da Rekaldek idatzi duena.

Jonkiak, prostitutak, eguneroko bizitzak irentsi dituen gizakiak... Paradisua ezin bilaturik, mapetan paradisurik ez baitago. Eta halakoa da bere paisajea ere, hiria eta prostituzioaren alorra (jada XIX. mendean egin zen lotura) biltzen duena. Eta hiriaren barnean –oraindik, oraindik–, ikuslearen papera da berea. Moralizatzailea ere bai, neurri txiki batean hala ere. Eguneroko tragediaren aurrean beste alde batera begiratu eta tabernetan sartzen direnen salaketa egin nahi duena (pentsatzekoa da, baina, poetaren ahotsa zenbat aldiz agertzen den tabernetan poemen zehar).

Ohar bat jarri behar zaio, neurritz baina, poemategiaren erdi aldean jartzen den elkarrizketa horri (Kirmen Uriberena gogora dakar kidana). Tabernan aurkitzen dira Gabriel Aresti, Celso Emilio Ferreiro eta Charles Bukowski, eta idazleen aipamenak berak adierazten du Paddy Rekalderen estetikaren pausua. Underground gisa definitzen da idazmoldea, baina, beti ere, "Gertu, bizitza ikusi nahi diat". Horixe da helburua, propagandaren ostean ezkututzen den pertsona isil horien abenturak kontatzea.

Egia da gaurko panoraman ikuspegi aparta erakusten duela Paddy Rekaldek, baina zenbait zertzelada aspaldian egin ziren, eta, batzuetan landu gabeak –ziurrenik apropos eginda daudela– ematen dute poemak.

5. Bizitzaren bide erdian

Oihan nabarra liburuarekin Luis Garde Iriartek 2003. urteko Euskaltzaindia-BBK poesia saria irabazi du. Danteren poesiaren itzal-

pean descensus ad inferos bat, infernura jaitsiera nabaria agertu du bere poema liburuan: "Bizitzaren bide erdian/ hiribarru ilun ilunean hain nahasita nenbilen/ ezen ez bainuen nabaritzen gizabiziaren az-tarnarik".

Etsipen puntu honetan hasten da hiru zatitan banatua dagoen hausnarketa. Tonu epikoa eta luzea badu ere, epikoegia nire gusturako, badu josker nabarmena, kontaketa, intertestualitatea eta ironia biltzen dituena.

Poesia fina idatzi du Gardek, zuzena, etsimenduzkoa. Badu egunerokotasunaren ukiturik, baina egunerokotasuna bat-batean bihurtzen da beste zerbaiten sinbolo nagusia: mundua ulertzen ez duen gizakiak hitz egiten digu, eta gizaki horrek "Hutsen zerrenda" osatzen du, bizitzak dituen moldeen bidean.

Oihan nabarra, berez, hiru oihan desberdin dira, gero eta etsituagoak: "Harrizko oihana", "Hareazko oihana", eta "Saihesbideak".

Beti ere, baina, Danteren intertestuak moldatzen duela esanahia. Lehen zatiak gaurko hiri erraldoiaren nora eza adierazten du; bigarrenak, "ilundu aitzin/ abaildu zara mendebaldeko auzoetarantz", eta bidaia proposatzen da (ekialdera baina) irtenbide gisa, baina paradisura heltzen den neurrian indarririk gabeko paradisua da aurkitzen dena. Hirugarrenean, aldiz, norberaren esperientziaren denbora aldarrikatzen du Gardek: "Denbora ez da lineala/ [...]denbora ez da errepikaria/ [...] Bizi izandako denbora/ idazten ari naizen liburua da". Eta konstatazio horrek eman dio zentzu nagusia egindako bideari.

Idazketa pertsonala da Garderena, sinbolo nagusiak erabiltzen dituena, eta hausnarketa sinbolo bihurtuz bilakatzen da bere poesia-aren sena.

6. Mezu elektronikoak

Sona berezia hartzen ari da Castillo Suarez-en (Altsatsu, 1976) poesia. Badu egunerokotasunarekin loturarik hainbat, eta *Spam poemak* deitu dio bere lan berriari.

Poesia honen lehen ezaugarria bere hurbiltasuna da. Irakurleari hurbila egiten zaio, esan nahi dugu, identifikazio prozesuak egunerokotasunarekin lortu nahi direla; adibidez, izenburua bera. Suarezek

beti adierazi du poesia berarentzako gauza xumea dela: "Poemak idaztea/ gurasoen etxera bueltatzea bezalakoa da,/ eta haurra zine-neko gelan lo egin", "Nik gezurrak esaten ditudalako idazten dut. [...] Ni biltzailea naiz; ez, ordea, idazlea". Idazle honek betidanik defendatu du poesia edonon aurkitzen dela, aldizkari atzeratuetan adibidez, edo spam mezuetan. Edonon aurkitzen badira ere, Suarezek badu trebezia poemak mezu bihurtzeko.

Horretarako tonua dago, hitz egiten duen tonua, irakurleari zuzentzen zaion tonu berezia: egunerokotasunaren zertzelada berriak aurkitzea da bere lana, eta hori era zuzen eta hurbil batez ematea. Mezuaren zentzua ezin zaio kendu poesia molde honi.

Baina poesia zuzena eta hurbila egiten badu ere, era berean iruditzen zait sinplea dela, konplexutasunik gabekoa, bat-bateko kontrajarpenetan oinarritua, behin eta berriro erritmo molde bera erabiltzen duena. Askotan hitz joko bat dirudi poemak.

"Zu" bati zuzentzen zaio maiz, eta egia da maitasuna, desamodioa, errealitateari buruzko iritzirik pertsonalak ematen dituela, eta ez da gutxi, irakurlearen identifikazioa lortzen baitu, eta batzuetan badi-rudi ahaleginik egin gabe egiten duela hori.

7. Mugak

Edu Zelaieta (Gasteiz, 1973) ezaguna da hainbat sari irabazi dituelako, eta Elkarlanean Fundazioak ematen dituen beka lortu ondoren, liburu berria argitaratu du: Mugaldekoak.

Idazleak badu ezaugarri nabarmena, bere poesia liburuetan beti agertzen duena: gai nagusi baten inguruan egiten ditu bere poemak; beraz, lehendabizi proiektua dagoela dirudi, edo behintzat liburuak mantentzen duen batasun haria, eta ondoren egiten dela liburuaren idazketa. Horrela gertatzen dela hemen ere suma dezakegu, elementu autobiografikoari eutsiz mugaldekoen bizitza eman du aditzera, mugak eta marrak zer adierazten duten esploratzeko idatzitako liburu bat dela esan dezakegu.

Eta lehendabiziko parteak gai hori azaltzera datoz: mugak daude pertsonen artean, mugak herrien artean, eta kontrabandoa. Aspaldiko poeta katalanak, Vicenç Altiok, esan zuen moduan idazlea ideien kontrabandoan dabil. Eta horrela ari da Edu Zelaieta ere, bere Baztan

aldeko mugetatik, gaurko mundu globalak zabaltzen dituen mugak aztertuz, hemendiko mugetatik Mundu guztiko mugetara, denak zein okerbidekoak diren adieraziz.

Baina Altaió abangoardiako poeta zen, eta Edu Zelaietak nahiago du mundu estetiko desberdinen korapiloa egin eta desegin. Autobiografia maite du batzuetan, besteetan hitzaren lilurak bultzatzen du idaztera, joera linguistikoa nabarmenduz, paralelismoak osatzen du beste zenbaiten poema, pentsakizun lerratuz...

Testuan barrena badira, nik uste, poema gogoangarriak. Adibidez, Gaisteizko kalean kokatzen diren etorkinen denda eta negozio desberdinez osaturikoa. Kalean barrena doala aurkituriko poema dirudi horrek.

Baina asmoen planteamenduetan zuzen badabil ere Edu Zelaie-taren poesia, batzuetan praktikak ez dio erantzuten alde aurretik jarritako moldeari. Eta arazoa begiradan dagoela uste dut, esaten uzten bazait behintzat. Oso poesia deskriptiboa egiten du, kanpotik begiratzen duena, eta esanahia garbia bada ere, kanpotik emana dago, proiektu nagusi horretan, eta testuak hasiera polita badu ere, intuizioak agintzen baitu maiz, gero idazleari kosta egiten zaio poesiaren nondik norakoa ongi jarraitzea, eta bukaera aldera xume bihurtzen da testua, hitz jokoa besterik ez denean.

8. Laburraren indarra

Luigi Anselmi poeta bilbotarrak poema liburu berria eman du argitara, bere irakurleen pozerako. *Gau ertzeakoak* deitzen da, eta gauaren, esan nahi da misterioaren eta ezagutzen ez denaren mugetan mugitzen da poetaren irudi mundua.

Labur eta indarrez idatzi ohi du Luigi Anselmik, eta liburu hone-tan iparraldeko (Jon Mirande han urrunean agertzen da, esaldi batean, bertso batean, hitza eta poema osatzeko moduan) hiztegiaren agerpena zabalagoa bada, joera era berean barrokoagoa eta filologia zaletasuna indartzen delarik, hiztegiaren berezitasunak nabarmena egiten badu hizkera poetikoa, labur eta haikuaren indarrez eta irado-kizunez idazten jarraitu du Anselmik.

Gauean direnak ezin ulertuzko irudiak dira: heriotza lehenik ("Bitoriano Gandiaga", "Ekuru", "Erlojua"), denboraren joana gero ("Izo-

kinen antzera", "Fugit"), eta gauak melankolia puntu bat uzten du bere poesian, lainoak dena estaliko balu bezala.

Baina gauekoak dira, neurri berean, betiko galdu ditugun posibilitateak, historiak gurekin egin dituen bideak, ibili genituen bizitza pasarteak, eta, era berean, haiekin batera, galdu genituen bizitzaren ahalbideak. Galdu izanak nostalgiak betetzen du poetaren hitza (irakurri ahal ditugu "Ulyse" pertsonaiari buruzko poemak, adibidez, nola ahal zitekeena eta dena kontrajartzen dituen idazleak ikusteko asmoz).

Ertzean, ostera, poeta kokatzen da bere begiradarekin eta bere hitzarekin.

Sotila da poetaren hitza, xumea, ironiaz betea, urruna, eta horregatik da hain iradokitzaille. Txikitasunak beti bidea ematen dio testuaren isiltasunari, irakurleak interpretatzeko duen bideari. Eta bide horiek zabaltzen maisua da Anselmi, kontrajarren txikiez osatzen du bere begiradaren sotiltasuna. Beste arte bateko egilearekin konparatu behar banu Anselmi marrazkigile batekin parekatuko nuke: lerro bakarreko irudiak osatzen ditu, era berean sinpleak eta indartsuak, eta mundu berezi bati buruzko oroimen lainotsua aurkeztu du bere poeman indar txikiez.

9. Hizkuntza berria

Dante bere bizitzaren erdi aldera baso ilun eta ezezagun baten erdian aurkitu zen. Jon Gerediagak bere burua giro arrotz baten erdian aurkitzen du, mundu ezezagun eta desberdin baten erdian, eta han, mundua azaltzen ez duen hizkuntza baten jabe delarik, txori batzuek hitz egin diote, eta berak erantzun: "*Fitola balba, karpuki tui/* erantzun nien bapatean/ sekula santan esan ditudan/ hitz poetikoena^{ak} asmatuz". Edo bestela esateko: "Nire poemak/ ez zena esanez/ zenaz mintzatzen ziren/ alferrik, baina"...

Hitz arrotzek sortzen dute bada, poesiaren indarra. Eta dena esaten jarraitu behar da. Jon Gerediagaren *Fitola balba, karpuki tui* liburua, agian, horixe da: hizkuntza poetikoa sortzea arrotz dugun mundu bat azaltzeko. Zeren: "Poesiaren hitz elbarrituak/ aski ez direnean mundua izendatzeko", jarraitu behar da mundua izenda-

tzen. Adibidez, heriotzak sortzen duen mundu ulertezina. Heriotzaren gaiak toki berezia baitu testuaren barnean.

Musikaren euskarri diren diskoen eredu erabiliz, "Side One" eta "Side Two" ataletan banandu du bere lana, "Off the record" gehigarria eskaintzen duelarik bukatzeko.

Poema bilduma dugu hau; ez da beraz, liburuaren osotasuna zaintzen –erregistro oso desberdineko poemak aurkitzen dira bilduma mardul honetan-, baina horrek ez du esan nahi ez dagoela batasunik, ezta ere hari nagusi batzuk behin eta berriro agertzen ez zaizkigunik.

Erreferentzia berriak dakartza Gerediagak. Musikak osatzen du haren ataletako bat: musika munduak ematen dio zeharbidez zer adierazi, eta beste alde batetik, kultura berri bateko oihartzunak daude testuan. Bide luzea du poetak, eta kontrastea maite du, "Manifestua" eta "Poetika" poemek ongi adierazten dute, nik uste, bere joera poetiko eta ironikoa, gizartearen ironia latza bete arte hirugarren zatian, euskal herriko zenbait mito birrinduz.

Lehen aldean, baina, poetak oso testu desberdinak agertzen ditu: Heriotza, bakartasuna, mundu baten galera. Bigarren aldean, surrealismoa hedatu egiten da, tonu poetikoa bideratu, iparraldean sentitzen den arrotz izaera areagotu... Neverland lurraldearen izpiritua indartu... Hirugarren zatiak, ordea, ironiari ematen dio tokia, Jainkoak harrapatzeko tranpak hutsik dirauen artean...

10. Ahotsik pertsonalena

Andolin Eguzkitzaren (Santurtzi, 1953-Bilbao, 2004) poema liburu bukatugabea eman du argitara Susa Argitaletxeak, adiskideari eta poetari egin diezaioketuen omenaldirik ederrena eskainiz.

Egilearen heriotzak hunkitu egin gintuen, eta beraz ezin urrunetik irakurri liburu hau, poemak eta poemak eskuzko zirriborroak eskaintzen dituen liburu berezi hau.

Idazleak ohi zuen bezala, izenburu luzea du liburu honek ere: *Arimaren ondoko ezkien artetik ibilki*. Eta izenburuan badira poesia honek ekartzen dituen zenbait berri. Adibidez, kanpo mundua era poetikoz, sinbolismoaren ukituz, ikusteko modua, kanpoa eta bar-

nea (bihotz begietan) lotzeko ahalegina, norberaren lehen ahotsa agertzekoa.

Ez dut ezkutatuko, momentu honetan ere ez, arazoak ikusten nizkiola Andolin Eguzkitzaren poesiari. Batzuetan oso erretoriko agertzen zitzaidan, biluztasun faltaz. Eta ongi dakit zer diodan, zeren sakon irakurri nuen aspaldi. Onartu behar da Juanra Madariagak hitzaurrean dioen moduan, errezeitaldietan desberdin ematen zuela poesia hark, eta gogoan dut Liverpoolen entzun nuela Andolin Eguzkitza errezeitatzen.

Liburu honen aurrean baina, biluztasun hori garbiago agertzen dela aitortu behar dut. Liburuaren buruan jarritako lau aipuek ere nabarmen utzi dute zein den poetaren bidea: hor dira gaiak, edo gai nagusia, amodioaren garraztasuna (egur hezearen negarra bezalako), baina batez ere hor da erradikaltasun poetikoaren zantzua. "En cada mot m'hi jugo l'existencia", Miquel Martí i Polen bertsoa aipatzen duenak badaki lan egin behar duela, bere burua paper gainean jartzen.

Ahots pertsonala nabari da testuan barrena, ni poetikoa, ia autobiografikoa, eta ahots poetikoaren hurbiltasuna nagusitzen da testuan, argi eta garbi. Kontrazalean agertzen den poema esplizitoe-gia iruditzen zait, baina testuaren neurria ere ematen du: "plazer anker baten" bakardadeak isuri du poemategia, ilusioen garaia joan denean, eta beste mundu bat maitatzeko zalantzan gaudenean. Nitasun poetikoaren indar apalak, eta ez dago kontraesanik esaldian, agintzen du testuan. Egiaren bila abiatzen den nitasun poetikoren argia. Eta, nahiz eta paralelotasunak agindu maiz, nitasuna agertzen denean egiten zait irudikorrago testua (ai! Oraindik ikusten baitiot joera erretorikoa dindilizka). Andolin Eguzkitzaren poesia beti izan da esperientzia poesia deitzen dugun horretatik hurbil, baina esperientzia isurtzen duenean, orduan egiten da benetakoagoa poemaren indarra.

11. Haikua materian

Xabi Bordak (Azpeitia, 1981) bere lehen poema liburua eman du plazara. *Birika zatiak* deitzen da.

Birikak arnasaren ordeaz daude, irakurle honen iritziz, eta izenburuak hain garrantzitsuak direnez, honetan ere liburuaren bidea ikus dezakegu. Arnasa alde batera utziz eta birikiak azpimarratuz, izadiaren materia aipatzen da.

Liburu guztian zehar idazleak kinka bat adierazten du: kanpoko materialak bere barnean jotzen du, baina ikuspegia aldatua du. Kanpoan den materialak eragina du poetarengan, baina eragina ez da hizkuntza idealista batez adierazten, hain harrapa ezina, hain xume eta airezkoa den arnasaren bidez, biriken bidez baino, idazkerari bere naturalismo puntua emanez.

Zatiekin, poema txikiekin egiten du lan poetak. Haikuen antzeko poema txikiak, errealtatea adierazteko fragmentarismoa erabili izan dela ziurtatuz. Begiradak agintzen du, zirrara arin batek eta egileak horixe jartzen du gure begien aurrean. Horrela ari dira poeta asko gaur egun, ez baita zaila hori egitea.

Sarrera txiki baten ondoren ("Medikuarenean") bost ataletan banatzen da poemategia, egitura sendo batek liburuaren norabidea garbi azaltzen duelarik. Atal horien izenetan indar bi ari dira jolasean: lehenago aipatu dugun kanpo-aldearen eta barne-aldearen arteko kontrastea (Hozkirria eta birika, negua eta eskua) eta atalen arteko joera kontraesankorra: goizaldea basamortuari kontrajartzen zaio eta negua haizeari eta azken ataleko udaberriari.

Kontrajarpenak ere oso sinpleak dira. Eta hauxe da idazkera honek agertzen duen mailarik garbiena, poesia zati sotilak agertzen ditu. Liburu osoan tonu bereko poemak agertzen dira, kate-begiak loturik balira bezala. Baina aldaketa nabarmenik gabe.

Surrealismo puntu batek ziprztindu ditu poemak noizbehinka eta niri 80 hamarkadaren hasieran argitaratzen ziren poema liburuak ekarri dizkit gogora. Ongi idatziak, sotilak, baina, era berean, hauskorak.

12. Finezia

Jon Aiastuik 1999. urtean *Mongo nor* deitzen den plaquette-a argitaratu zuen, 16 poema biltzen zituelarik. Oraingoan *Biolinaren jatorria* izenburua duen liburuarekin, lehenago hura bildu eta poema eta ipuin berriekin datorkigu.

Hona hemen liburuaren lehendabiziko ezaugarria. Atal bitan poesia dugu, eta ondoren hiru ipuin bildu dituzte egileak eta editoreak eta, ene iritziz, desoreka sortu da liburuaren barnean. Genero bi bildu dira, eta ez gaur egun hain normala den generoen biltzearen alde egin delako, baizik eta materia poetikoa urria delako. Liburu bat egin da, egin dute, baina oso bide berezia aukeratu da horretarako. Egia esan, ez zait iruditzen ipuinotan agertzen dena prosa poetikotzat har dezakegunik.

Eta poesian, bada, orain liburuko atala den "Nongo nor" osatzen zuten 16 poemaz gain beste 20 bildu dira "Argia eta itzalaren artean" saillean.

Fin, oso finezia handiz idazten du Jon Aiastuik. "Ulertzeko moduko poemak nahi ditugu" horretan, autopoetika bat agertzen du, zeinetan ez da faltako ironiarik, baina garbi azalduko du zein den bere bidea: "Lagunduko gaituzten poemak nahi ditugu,/ bizitzen eta hiltzen, ikusten eta egoten". Bizitzarako poemak, bada.

Hari fin bati loturiko poemak dira agertzen dituenak. Horregatik asko oso txikiak dira, baina badu eskua luzeagoak idazteko eta formaren hedapenari lotuagoak agertzeko.

Ironiarako eta pentsamendu jokorako bide argia erakutsi du Aiastuik. Bizitzaren gainean begirada ezustezkoa ematen du maiz, eta bere ikuspegi horretan datza askotan poemaren grazia ("Itxaron-geletan", adibidez) eta paradoxa erabiliz sorturiko mundu bat jartzen du gure begien aurrean ("Enpate").

Erritmoaren erabilera sotila da bere estiloaren ezaugarriarik nabarmenena, hitzen silaben kopuruen jokoak belarrirako musika trankila osatzen duelarik ("Belarri garbiketana"). Teknika aldetik, estilazioarekin batera, elipsirako joera nabaria agertzen du, eta beti ere paradoxa, jokoa, esanaren eta gauzaren artean, dena eta ez dena nahastuz eta agertuz, hitz sinpleekin mundu kontzeptuala eta ironikoa, gaurkoa, sortuz.

13. Ikarak

Aspaldi irakurri dudana liburu ederrenetarikoa da Felipe Juaristiren *Begi-ikarak*. Egia da liburu ederrak argitaratu direla gure artean

azken urteetan, baina bide sinbolistaren aldean epe luzean egin den saiakerarik interesgarrienetakoa ikusi dut hau.

Beltzaren eta heriotzaren aurrean jarrita, egileak barne esplorazio esanguratsua eraman du aurrera. Dirudienez, itxaropena galtzen denean hasten dira honelako irudiak hazten eta hazten, baina hizkuntza poetikoa ez da soilik begien ikararen barrenean dagoena bizitzea, baizik ere hori hizkuntza bihurtzea, sentipenarekin lan egitea eta aurrera joatea.

Hiru ezaugarriren inguruan ikusten dut nik liburua eraikia. Lehenik, txikitasunaren aipamena legoke, txikia eta xumea bat-batean galduz eta desagertuz doalarik: "hegan egin du txoriak/ eta ortzadarrara eraman./ Ilun geratu da basoa". Haiku itxurako poema horrek txikitasunaz gainezka, erraz desagertzen dena jarri du gure sentipen poetikoaren aurrean.

Bigarrenez, musikaren eta oroimenaren agerpena legoke, liburuan musika baten oihartzuna jartzen duen errepikapena. Hiru aldiz idazten da liburuan izenburu bereko poema: "Rembrandtek infinitua nahi du pintatu". Bai, infinitua pintatu, jakinda ere ezinezkoa izango zaiola, infinitua ez delako harrapatzen: "Baina ihes egiten dio". Hasieran, erdi aldean eta bukaeran kokatzen diren hiru poemok egitura eta zentzua ematen dizkiote liburuari. Hiru bider errepikatzen dira izenburu horretako lehen poeman hitz bi: Denbora eta Herio. Eta bi horiek sakonak eta helezinak direlako ezin du pintatu Rembrandtek hutsa.

Azkenekoz, hitz laburra dago, esaldi sententziala, errefrauaren indarrak agertzen den pentsakizuna. Bibliaren usaina darie, eta lehendik ere errefrauen antzeko esaldi borobilez poesia idatzitakoa bada ere Felipe Juaristi, oraingoan areagotu egin du tendentzia.

Barne triste eta ilun baten esplorazioa eskaini du liburuak. Eta esplorazio horretan ez du poetak kupidarik izan bere buruarekin, oso gutxitan agertzen dira kanpo aipamenak eta kanpoko munduaren edertasuna. Latza da egora eta latza hizkuntza...

14. Izena jarri

Badira poetak hitzen eta gauzen artean loturarik ez dagoela uste dutenak, eta poemak hitzez eta irudiz betetzen dutenak. Badira

beste batzuk gauzen hitz zehatzaren bila dabiltzanak. Bitoriano Gandiaga, hasiera hasieratik, hain Juan Ramón Jiménez zalea, poesiari gauzaren izen zuzena eskatuz: "Izenak jarriz/ ibili, jardun" dabilen poeta dugu.

Liburu guztiz estimu handikoa heldu zaigu: Bitoriano Gandiagaren *Adio*. Hitz bakar bat izenburuan. Eta Joxe Azurmendik hitzaurre egokian dioen bezala, liburu postumoa, argitaratzeko prest utzia, gelan utzitako esku izkribu guztien artean prestakuntza horregatik nabarmena.

Mila zertzelada aipa genezake liburu honen inguruan. Sinfonia oso bat dago bere baitan. Erritmoa da Gandiagaren poesia: "Hitzaren erritmoan/ nahi nuke mintzatu". Baina erritmoaz gain, hitza bera da bere esanahi nagusia, hitzaren eta gauzen arteko zubia laburra baita: "Hitzari diot nahi jarraitu/ hitzaren morroi aritu".

Hiru zatitan banatua dago liburuaren sena. Lehen aldean espazioak agintzen du, tokiak: Orbelaun, Arantzazu, Tel Aviv, eta han ezagututako jendea, fedearen barnean egiten den erromesaren hitza balitz bezala hor proposatzen zaigun bidea. Orbelaunen ("Orbelaun-Arantzazu") deigarria da haurtzaroko oroitzapenen atala, *Denbora galdu alde* liburuan ere agertzen zena, baina hemen lausoago, trankilago, sakonago, hizkuntza bera ere (bizkaiera maitagarrian, eta bizkaieraz ez balego ere, hizkera maitagarrian) aldatzen delarik, dialogismo berrian agertuz.

Pertsonen ostean, poetika dator. Egin nahi ez den eta egiten den poetika bat, hitzaren gurtzea, hitza hitz sotil, hitza agerbide.

Ondoren aitortenaren tokia du liburuak: niaren inguruko hizkuntza literario garbia, osotasunez eta denboraren joanez –autobiografatik hain hurbil– sorturiko hizkera poetiko garbi bezain sentikorra.

Denborak estutzen du, natura izan nahi du niak, eta denbora doan neurriari hitzak ez du estaltzen mina: "Ezin dut gozatu/ lurraren gainean".

Inork zalantzan jartzen zuen Gandiaga klasiko bat genuela gure poesian? *Adio* liburu honek hizkera biluztu baten isla jarri digu gauzen sendoa agertzeko: klasikoaren lana!

15. Arrakalak

Larrabetzuko Bihotz Bakartien Klubeko partaide da Gotzon Barandiaran, eta 2004. urtean eman du argitara, Susa etxearen eskutik, *Arrakalak* poema liburua.

Talde bateko partaidetzak gauza bi ziurtatzen ditu: argitaratu orduko, lan handia egin dela zuzenketetan, eta ziurrenik, poesia ez dela bakarrik libururako ikusten, baizik eta salatu dela idazlea (eta eskerrak emateko orrialdean nabaritzen da hori) poemak beste arteekin harremanetan jartzen, eta, dirudenez, taula gainean esan egin dela poesia, eta neurtu haren ondorioak, haren alde onak eta txarrak. Errodajea egin ostean, beraz, dator liburura hitza.

Surrealismoaren bidean irudimenak asko balio duen poesia idatzi du Barandiaranek. Eta liburua zabaldu duen poemak, eta ia ixten duenak, garbi azaldu dute pilaketarako eta irudimen jokorako Gotzon Barandiaranen poesiak agertzen duen joera.

Irudimen mundua alde askotariko elementuak bilduz sortzen da. Eta irudimen mundu horren sorreran badago joera handi nahi batekoa, mundua begirada batez ikusiko bagenu bezala sortzen dena.

Izaerarekin batera mina, munduarekin batera oroimena, zita literarioa (zenbat Mirande, zenbat Sarri, zenbat Atxaga), aipua, haurrarekin jolasa, adiskideen ahotsa, aspaldian egindako bidaiak, nahiz eta iradokizun hutsa izan, filmak, ikusitako ametsak, amesturiko errealtateak, denak du arrakalaren barnean bere egontokia... erritmoa bortitz eta gogor doalarik, lerro batetik bestera etendura, isiltasun puntua.

Erritmoarekin batera tonu aldaketa da gehien estimatzen dudana liburuan... Eta poema laburrak, ironia jokalaria baten agerpenak zenbaiten; bestela, liburua, aitor dezadan, ilun egin zait zenbait pasartetan, eta imaginarioaren mundu bereziari lotua. Hirukoitasunak agintzen du, paralelismoak, baina zentzuaz ere galde dezake irakurleak. Eta hor idazlearen munduaren irudi kaotikoa aurkituko du begien aurrean. Horregatik azken aldean, zu bati diotsonean, xumeagoa, eta gustagarriagoa da idazkeraren sena.

16. Topografia

2004 urteko Kutxa saria irabazi ondoren argitaratzen da, askotan horrelakoetan gertatzen diren liburu dendetan aurkitzeko ara-

zoekin Igor Estankonaren *Ehiza eta nekea* poema liburua. Hirugarren agerraldia du poesiaren alorrean eta geroago eta sendoagoa da bere idazkera mundua. Gogoan hartzeko izan zen *Tundra*, bere bigarren poema sorta, Joseba Jaka Bekari esker argitara emana. Eta gogora ekarri nahi nuke tundra hitzak adierazten duen paisaiaren zabaltasuna nabaritzen diodalako idazkera honi.

Ehiza eta nekea liburuan kanpo paisaia barne paisaia zabal bihurtzen da. Iradokizunez egindako lana dugu, xumea, ahula, behe lainoak marraztua, ahots sotilez agerturikoa.

Ikuskizunak eusten du testuaren tonu nagusia eta testuaren aurkezpen gisa esaten bazaigu ere (ziurrenik idazleak aurkezturiko testuan) "inoiz iristen ez den bidearen amaieraren bila", esan behar nuke urak bideak baino presentzia handiagoa duela testuan.

Begirada da adimen mundurako abiabide. Begiratu egiten du ahots poetikoak eta begirada barne joera bihurtu. Irakur dezagun liburuaren izenburua: *Ehiza*, kanpo mundua, ekintza, praktika, bila abiatzea, eta *nekea*: barne mundua, hausnarketa, gelditasunaren tonua, egotearen lehen unea. Eta bien arteko kontrajarpena, eta, hitz teknikoak erabiltzeko, metonimiaren jokoa.

Ez da Estankonaren idazkera harritzen duen horietakoa (nahiz eta maiz harritzen gaituen poemen bukaerako ideiarekin, irudiarekin), inguratu eta berarekin eramaten gaituena baino, urak bezala ("ibaian behera goaz, ezinbestean", 25. orrialdean). Gertaera xume batek ematen dio hasiera poemari, tokiaren aipamenak, adibidez, topografia osatu arte, ikusitakoa alegoria bihurtu arte, esperientzia pertsonala munduaren izaera bihurtu arte.

Badira zenbait poema kontraste handiegia sortzen dutenak bata bestearen atzean irakurritz (20 eta 21. orrialdekoak edo 30 eta 31. artekoak, adibidez), badu, neurri berean, pilaketak, nire ustez, luzeak osatzeko joera ere, eta uste dut poema luzeetan zerbaitek huts egiten diola poetari. Askoz hobeto ikusten dut poema laburretan eta izadiaren irakurketa garbia egiten duenean, pertsonaien bizitzarekin maitasun poema erakargarriak egin dituenen.

Bibliografia

- Aiastui, Jon: *Biolinaren jatorria*. Elkarlanean. Donostia. 2004. 121 orrialde.
- Anselmi, Luigi: *Gau ertzekoak*. Pamiela. Iruñea, 2004, 70 orrialde.

- Arrieta, Joxe Austin: *Orbaibar*. Kutxa, Donostia, 2003, 95 or.
- Barandiaran, Gotzon: *Arrakalak*. Susa, Zarautz, 2004, 70 orrialde.
- Borda, Xabi: *Birika zatiak*. Susa, Zarautz, 2004, 82 orrialde.
- Estantkona, Igor: *Ehiza eta nekea*. Kutxa, Donostia, 2004, 57 orrialde.
- Eguzkitza, Andolin: *Arimaren ondoko ezkien artetik ibilki*. Susa, Zarautz, 2004, 62 orrialde eta gehigarria.
- Patxi Ezkiaga: *Mahats denboran*. Edizio pribatua, Itxaropena, Zarautz, 2004, 101+2 orrialde.
- Gandiaga, Bitoriano: *Adio*. Elkarlanean, Donostia, 2004, 155 orrialde.
- Garde, Luis: *Oihan nabarra*. Euskaltzaindia/BBK Fundazioa, Bilbao, 2004, 70 orrialde.
- Gerediaga, Jon: *Fitola balba, karpuki tui*. Pamiela, Iruñea, 2004, 102 orrialde.
- Joan Mari Irigoien: *Biziminen Sonetoak*. Elkar, Donostia, 2004, 77 orrialde.
- Juaristi, Felipe: *Begi-ikarak*. Erein, Donostia, 2004, 84 orrialde.
- Rekalde, Paddy: *Bilbo dub kronikak*. Susa, Zarautz, 2004, 80 orrialde.
- Suarez, Castillo: *Spam poemak*. Elkarlanean, Donostia, 2004, 106 orrialde.
- Zelaieta, Edu: *Mugaldekoak*. Susa, Zarautz, 2004, 76 orrialde.